

De Thüringen en Ontmoetingen met Luther, Bach, Goethe, Schiller, Liszt en Wagner

Impressies bij zwerftochten en dromend op de fiets...

De benaming 'Thüringen' is afgeleid van de Germaanse God Torr en duidt op 'de zoon van Torr'.

1. Situering.

Thüringen ligt precies in het midden van het Verenigde Duitsland.

Als na een achteloze worp met dobbelstenen liggen er de historische steden gegroepeerd op een kleine afstand van elkaar. In het Zuiden ligt het eindeloos golvende prachtige middegebergte met zijn loof- en sparrenbossen.

In Erfurt aan de Gera, die ontspringt in Oberhof in het Thüringer Wald, kruisen de oude handelswegen 'Via Regia' elkaar. De Koningsstraten: de ene liep van Vlaanderen, Frankfurt over de Thüringer stedenketting (Eisenach, Gotha, Arnstadt) naar Leipzig, Görlitz, Krakau en verder naar Rusland. De andere verbond de Oostzee, over Nürnberg, met de Alpen. Zout, wijn, wol kwamen uit Vlaanderen en Holland (ingevoerd uit Frankrijk, Engeland en de Levant). Huiden, graan en hout brachten de kooplieden mee uit de Baltische landen en Rusland.

Dit handelsknooppunt bracht doorheen de tijden grote voorspoed en rijkdom.

2. Staatkundige indeling.

Sinds het Karolingische rijk werd het land opgesplitst in talloze Koninkrijken, Prinsdommen, Hertogdommen en Graafschappen. De feodaliteit en de erfopvolging versnipperden het land.

In de 16de eeuw waren er maar liefst 350 staten en staatjes.

Vanaf de 13de eeuw de ontstonden de steden. De belangrijkste onder hen verwierven het zelfstandig statuut als Reichsstadt.

In deze wirwar kregen enkele grote families de overmacht en door hun geografische verspreiding hielden ze elkaar in evenwicht: de Wittelbachers in Beieren, de Hohenzollern in Brandenburg, de Wettiner in Saksen en de Habsburgers in Oostenrijk.

Door een stelsel van verkiezingen door Keurvorsten werd onder hen de Keizer gekozen die aan het hoofd stond van het Heilig Roomse Rijk der Duitse Natie.

Tegelijkertijd leverden deze voornamelijk families de koningen over de koninkrijken Saksen, Brandenburg en Beieren. De Habsburgers, geleidelijk regelmatig verkozen als Keizers zodat de leden van dit geslacht elkaar opvolgden, werden tevens koning over Hongarije: de dubbele monarchie.

De kleinere staten behoorden bij één deze koninkrijken.

3. De Godsdienst.

De 16de eeuw en de 17de eeuw hebben Europa door elkaar geschud.

De Renaissance kondigt zich aan met nieuwe kennis en inzichten. De boekdrukkunst zorgt voor verspreiding van de geschriften. Nieuwe continenten worden ontdekt. De studie van het menselijke lichaam fascineert de geleerden.

Godsdiensthervormingen brengen hele gebieden in opstand. Luther en Calvijn treden aanvankelijk op tegen de kerkelijke misbruiken en overdadige rijkdom, waardoor de gelovige afgeleid wordt van de spirituele beleving. Het lag niet in de bedoeling om af te scheuren, wel wilden zij een zuiverende beweging op gang brengen. Door de essentiële verwevenheid van kerk en staat, vanzelfsprekend in de hoog middeleeuwen, kregen de hervormingen een diepere dimensie en scheuring werd onvermijdelijk.

Precies in het Duitse land en in de Nederlanden lag de kern van de beweging. Dit leidde tot een verschuiving van de machtscentra. De Zeven Provinciën komen succesvol in opstand en leggen de basis van de prachtige Gouden Eeuw, met belangrijke Zuid- Nederlandse invloeden. Duitsland wordt als het ware gesplitst in een Protestants Noorden en een Katholiek Zuiden. In het Schmalkaldische Schloss Wilhelmsburg wordt in 1531 het gelijknamig verbond opgericht. Doel: het Protestantisme gelijkstellen aan het dogmatische Katholicisme zoals het geponeerd werd door Karel V een jaar voordien op de Rijksdag in Augsburg. Noord- Duitse vorsten en Rijkssteden (o.m. Hessen- Saksen- Brunswijk- Ulm- Bremen- Lübeck) vormen het Lutherse kamp.

Zestien jaar later breekt de Schmalkaldische oorlog uit, die door de Schmalkalders verloren wordt. De 'geharnaste Rijksdag', opnieuw in Augsburg in 1548, stelt de Katholieke Dogma's voorop maar ook worden huwelijken voor de geestelijken toegestaan. Dit verdrag is een voorloper van het Concilie van Trente, dat haar belangrijke besluiten nam in 1563.

Intussen verandert de Renaissance de Middeleeuwen. Staatkundig gezien trachten de grote koningshuizen in de belangrijke Europese landen het Absolutisme te vestigen. Frankrijk met de Bourbons, Spanje met de Habsburgers, Engeland met de Tudors.

In de Zeven Provinciën is daarentegen een Republiek in wording, de eerste in de politieke geschiedenis van Europa. In Duitsland zijn er de 350 staatjes met aan het hoofd een bonte stoet van koningen, prinses, hertogen en graven, ieder met zijn hofhouding en een merkwaardige onderlinge huwelijksstrategie die moet leiden tot machtsontplooiing en gebiedsuitbreiding.

De Habsburgse Keizer van het Heilig Roomse Rijk tracht de protestanten opnieuw tot het katholicisme te bewegen en zo het absolutisme in dit lappendeken te vestigen.

De Dertigjarige oorlog (1618- 1648) barst los met opnieuw een Luthers en een Katholiek kamp. De oorlog krijgt een Europese dimensie: Zweden steunt de Luthers, de Hollandse Zeven Provinciën zijn al in opstand tegen de Habsburgers en ook Frankrijk steunt de Hollanders tegen haar Habsburgse aartsvijand.

De strijd is dramatisch. Hele steden worden geplunderd en platgebrand. Van de twintig miljoen bewoners zijn er rond de tien miljoen slachtoffers. Het land is uitgeput.

Het Verdrag van Münster, in 1648 getekend in de Friedensaal, legt de basis van het nieuwe Europa.

De 18de eeuw kan beginnen.

4. De 18de eeuw.

Langzaam herstellen de oorlogswonden zich. De handel over de Via Regia herleeft en brengt opnieuw voorspoed.

De steden bouwen en restaureren hun kerken. Zij worden aangepast aan de lutherse religie, behoud van het altaar, zonder de santenkraam van de vroegere heiligenbeelden en met nadruk op het orgel nodig om de gezangen te begeleiden. Dus de organist- componist was essentieel. Deze dirigeerde ook het koor en leidde als cantor de repetities.

Tegelijkertijd zijn de muzikanten aangesloten in gilden, die instaan voor de vieringen in de kerk en in de stad. Het zijn de stadsspeellieden, die vier tot vijf instrumenten bespelen, zoals

de cello, trompet, hoorn, schuiftrompet en de klarinet. De belangrijkste Stadtpfeifer woonde met zijn gezin meestal in de toren van het Raadhuis.

En er zijn nog steeds de talloze vorstendommen: de grote koninkrijken zoals Saksen, waartoe Thüringen behoorde, Brandenburg-Pruisen en Beieren, maar ook de kleine staatjes met een eindeloze reeks families van prinsen, prinsessen, hertogen en graven. En hiermee verbonden de erfenissen, de ruzies, de drang om een hofhouding te voeren in de rijke kastelen met bedienden en hofmuzikanten. Iedere vorst wilde een eigen orkest met strijkers en blazers onder leiding van de Kapelmeester, de hoogste in rang.

Dikwijls telden deze staatjes niet meer dan een paar duizend inwoners, die het uiteindelijk allemaal moesten betalen.

In het openbare leven voltrekken zich allerlei verschuivingen.

Zo was muziek tot in het begin van de achttiende eeuw het exclusieve domein van de adel en de kerk. Zij gaven opdracht tot het componeren en maakten de concerten mogelijk, de consistories van de kerken voor de kerkdiensten, en de adel voor het opluisteren van geboorten, begrafenissen, huwelijken en kroningsfeesten, maar ook voor het wereldse samenzijn. Het orkest musiceerde terwijl de heren kaarten en rookten en de dames in groepjes heerlijk roddelden tijdens het verfijnd borduren.

Maar de derde stand, de burgerij komt op en begint op haar beurt met het organiseren van concerten in een wijncafé of in het duurdere koffiehuis, want koffie was voornameer dan wijn. Dit is één van de typische verschijnselen van het mondig worden van de burger: het muzikale leven was nu ook voor hen bereikbaar.

5. De Thüringer Steden

De Thüringer steden liggen in de vroegere DDR, Oost-Duitsland. Omdat zij niet in de directe belangstelling van de partijbonzen kwamen, zijn zij prachtig bewaard en niet besmet met die chaotisch kapitalistische wildgroei waaraan zoveel dorpen en steden in Vlaanderen en Nederland lijdten.

Bovendien is het dikwijls aandoenlijk de dorpen te bezoeken waar de hoofdstraat nog uit vooroorlogse kasseien bestaat.

Het leven is er goedkoop, de inwoners zijn behulpzaam en vriendelijk. Het is een heerlijk land om er te vertoeven.

Eisenach.

Gelegen aan de voet van het Thüringer woud? waar de Wartburg hoog uitsteekt over de stad. Einde 12de eeuw zou hier de legendarische Sängerkrieg hebben plaatsgevonden, een soort wedstrijd van minnezangers. Elisabeth van Thüringen bewoonde het kasteel in het begin van de 13de eeuw en Wolfram van Eschenbach dichtte er zijn Parsifal.

Maarten Luther dook begin 16de eeuw in de burcht onder, onder de bescherming van de keurvorst van Saksen. Hij vertaalde er het Nieuwe Testament uit het Grieks in het Duits. Lucas Cranach de Oudere schilderde van hem verschillende portretten.

Johann Sebastiaan Bach wordt er geboren en gedoopt in de Georgenkirche. (1685). Het geboortehuis is verdwenen, het Bachhuis van vandaag is een herenhuis opgetrokken in bouwmetaal uit Bach's tijd.

Op tienjarige leeftijd wees geworden wordt hij opgenomen in het gezin van zijn oudere broer J. Christoph in Ohrdurf.

Toen Richard Wagner terugkwam uit Parijs woonde hij een tijd in Eisenach, vond inspiratie bij Wolfram von Eschenbach en dichtte er het derde bedrijf van Tannhäuser (1842).

Arnstadt

In dit oudste stadje van Thüringen woonde de grafelijke familie Schwarzburg-Arnstadt in het kasteel Neideck dat verdwenen is. Eén torentje staat nog overeind. Beroemd was er de Franse slottuin. Rijksgraaf Anton Günther II bouwde voor zijn vrouw van 1700 tot 1710 het lustslot Augustenburg. Vandaag is het poppenmuseum erin ondergebracht.

Er zijn drie kerken: de vroeggotische Liebfrauenkirche, de hoofdkerk Oberkirche, bezocht door de adel en rijke burgerij en de Bachkirche met haar Wenderorgel. Hier had de 18 jarige Bach zijn eerste aanstelling als organist.

Hotel Gasthof 'die Goldene Henne' waar Bach, Clara Schumann en kanselier Bismarck logeerden, schenkt goede wijn en een stevige pint.

Arnstadt, een plek om steeds opnieuw te bezoeken en uren te genieten op een vriendelijk terras.

Vlakbij ligt **Dornheim**, waar Bach in het huwelijk trad met Maria Barbara, zijn eerste vrouw. Bij het betreden op een lome zomerdag van het hofje achter de grote poort voor het oude kerkje, een beetje scheef gezakt, hoor je alleen de stilte.

Weimar

Het Athene van het Noorden. De Kunststad aan de Ilm, en de stad van Johann Wolfgang von Goethe

De hertogelijke familie, die er resideerde, is een lijn van de Wettiner dynastie: de Ernestijnse linie. De Albertijnse linie resideerde in het rijke Dresden, waar zij tevens een van de zeven keurvorsten leverde. Het stadje leefde haast uitsluitend van de landbouw, omdat het niet aan de grote handelsweg lag.

Lucas Cranach de Oude werkte er.

Het Stadtschloss beheerst het oude stadsbeeld. Het Rote Schloss en het Gelbes Schloss getuigen van de praalzucht van het hofleven, waarbij natuurlijk het hoforkest niet ontbrak. En of het niet op kan, ligt het Grüne Scloss van Anna Amalia vlakbij met de wereldberoemde bibliotheek in de Roccocozaal.

Een grote figuur was hertog Carl August die in de laat 18de eeuw Goethe en Schiller aantrok en onder invloed van Goethe, de reus van de Duitse letterkunde, de eerste Duitstalige schouwburg liet bouwen.

Wolfgang von Goethe drukt een overgankelijke stempel op de stad.

In de tweede helft van de 19de eeuw wordt de stad de vaste plek voor Liszt. De beroemde Musikhochschule is naar hem genoemd. Ook Richard Strauss drukt een stempel op de stad. Begin 20ste eeuw leggen de Jugendstil architecten, met de Antwerpenaar Henry van de Velde en Walter Gropius de basis van een vernieuwende bouwstijl.

In de twintiger jaren van dezelfde eeuw wordt de Weimar Republiek opgericht en is de stad, zij het voor korte tijd, de hoofdstad van het Duitse Rijk.

Het is heerlijk dwalen door deze kunststad aan de Ilm, waar men ogen te kort komt om alles te beleven.

Erfurt

De hoofdstad van Thüringen, die bekoort met haar gotische kerken: de Dom St. Marien en de Sankt Severi- Kirche. De oude stad ligt bezaaid met vakwerkhuisen, renaissancegebouwen en

de schilderachtige Krämerbrücke. Het Augustijnenklooster is het centrum van de Lutherse Kerk.

De oude universiteitsstad had een grote aantrekkingskracht op Luther, Bach, Goethe, Schiller, en Herder. Het noorderportaal van de Dom met de 'parabel van de maagden' gaf inspiratie aan Bach voor zijn 'Wachet auf, Ruft uns die Stimme' uit 1731 (BWV 140).

De citadel Petersberg waakt over het wel en wee van de Erfurter inwoners.

Gotha

Hertog Ernst I von Sachsen-Gotha (Ernst de Vrome) maakt na de verdeling bij de erflating, van Gotha de hoofdstad voor het nieuwe hertogdom. De stad had op dat ogenblik nog geen eigen residentie, dus besloot Ernst tot de bouw van een nieuw slot. Na de vernietigende dertigjarige oorlog snakte de Hertog naar vrede, in 1552 begon de bouw van de Friedenstein.

copyright

Paulus A. Koop

cultuurhistorische gids

2025